

SABRİ F. ÜLGENER'DE EDEBİ METİNLERDE SOSYAL GERÇEKLİĞİN KEŞFİ VE ENTELEKTÜEL KİMLİĞİ

Abdullah TAŞKESEN*

Öz

Türk bilim dünyasının hukuk, iktisat tarihi ve toplum bilimci olarak tanıdığı Sabri F. Ülgener'in mütefekkir ve entelektüel yönünün bilim hayatımızda hak ettiği yerde olduğu söylenemez. Ülgener, nev-i şahsına münhasır kişiliği, sosyal olayları farklı açılardan gözlemleyen ve analizler getiren yanı ve dönemi itibarıyla hâkim sosyal bilim anlayışının sınırlı perspektifine yöntem alanında yenilikler sunmaya çalışmış önemli bir bilim insanıdır. İktisadi ve sosyal olayları analiz ederken sadece olgusal ve ham bilginin derlenmesi yerine toplumun kadim sosyal alışkanlıkları ve değer yargılarını da göz önünde bulundurmaya yönelmiştir. Bu yanı onu cari sosyal bilim alanında üzerinde çok durulmayan "ahlaki kodlar", "zihniyet dünyası", zihniyet ve iktisat arasındaki ilişkiler üzerine düşünmeye yönelmiştir. Bu konularda Türk sosyal bilim alanında öncü çalışmalar yapmasına rağmen Ülgener'in entelektüel ve akademik girişiminin bir bakıma eksik kaldığı ve yeni kuşaklar tarafından yeterince değerlendirilemediği söylenebilir. Bu makale Ülgener'in belirtilen özgün yanını tekrar hatırlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Zihniyet, Zihniyet Ve Ekonomi, Ahlak Ve Ekonomi, Zihniyet Dünyası

Abstract

SABRİ F. ÜLGENER: THE DISCOVERY OF SOCIAL REALITY IN LITERARY AND HIS INTELLECTUAL IDENTITY

Sabri F. Ülgener, known as a legist, economic historian and sociologist in Turkish scientific community, said not to be the place he deserves as a thinker and intellectual in the realm of Turkish scientific life as a whole. Ülgener is an important social scientist, who has a sui generis personality, social events as observed from different angles and analysis procedure and who limited perspective of the dominant social science understanding of his era, he has been tried to present important innovations in the field of human sciences methodology. While analyzing economic and social events, he has considered social habits and value judgments of society instead of compiling factual information and raw data. This distinctive feature of him, it has led to reflect on him "moral codes", "world of mentality" and the relationship between mind and economics. Although he doing pioneering works on these issues in the Turkish social sciences, it can be said that his intellectual and academic initiatives remain lacking in a sense of not adequately assessed and be told by the new generations. This article aims to remind its original character Sabri Ülgener specified.

Keywords: Economic Mentality, Mentality and Economy, Ethics and Economy, World of Mentality

* Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Kişiliği, Sosyal Olaylara Bakışı ve Çözüm Yöntemi

Sabri Ülgener; 8 Mayıs 1911 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Hukuk Fakültesini bitirdi ancak daha çok iktisatçı ve Sosyolog olarak bilim hayatında tanındı. Babasının son dönem Osmanlı ulemalarından biri olması ve sarayda itibar görmesi ayrıca şehzadelere ders vermesinin de Ülgenerin kişiliği üzerinde büyük etkisi olmuştur. Ayrıca babası cumhuriyet döneminin de ilk İstanbul müftüsüdür. Eserlerinde ve sosyal yaşamında onu diğer bilim insanlarından ayıran belirgin özellik Doğu ve Batı toplumlarını iyi bilmesi ve doğu toplumlarında yaşanan sorunların özünde "zihniyet" sorununun belirgin olarak öne çıkışını fark etmesi ve çok genç yaşlarda ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarına kafa yormasıdır. Olayları analiz ederken geleneğin katı tutum ve yaklaşımlarını kabul etmediği gibi kapitalizmin çatışmacı (Konflikt) modelini de kabul etmemiş, aksine uzlaşmacı modeli benimsemiştir. Sosyal hayatta insanların katı tutum, davranış ve dogmatik eylemlerinin müsebbibi olarak ideolojik yanlış uygulamalara bağlar. O her konuda insan ögesini merkeze almış ve bunu her türlü ideoloji, katı tutum ve davranışın dışında tutmaya çalışmıştır.

Ülgener, esasen iktisadın felsefeden, tarihin sosyolojiden, kültürün sosyal hayattan bağımsız olmadığını kavramış, bunlardan biri hakkında bir şeyler söyleyebilmek için ötekiler hakkında da epey bilgi sahibi olmak gerektiğini kavramış bir bilim adamıdır. Bu çerçevede Ülgener'in çok yönlü ve çok boyutlu bilim adamlığına vurgu yapan Uğur'a göre Ülgener, İktisattan sosyolojiye, sosyolojiden tarihe ve hatta ilahiyata kadar uzanan çeşitli disiplinlerin verilerini zihniyet araştırmalarında kullanabilen, bütün bu alanları birbiriyle ilişkilendirebilen, iktisatçılığı, tarihçiliği, sosyologluğu kendi bilimsel şahsiyetinde bir araya getirebilmiş ve Türk sosyal bilim geleneğinde örneğine az raslanan bir bilim adamıdır.¹ (Acar, Bilir,2014115).

Evkuran'a göre ise Ülgener'in başat kavramı zihniyettir. Son çalışmalarından birinin sunuş bölümünde zihniyet kavramından söz ederken ondan "*bizim eski ve emektar konu*"¹ diye söz eder. İlk ve son çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda onun zihniyet ve belirli bir dönemin zihniyet yapısının nasıl ortaya konulacağına yönelik artan ve derinleşen ilgisi kolayca fark edilir. Zihniyet ile ideoloji kavramları arasında bir benzerlik varsa da aslında bu ikisi farklıdır. İdeoloji daha çok dünya görüşü anlamında belirli bir toplumsal sınıfın ya da kesimin hayata, topluma ve geleceğe bakış tarzıdır. Bu aynı zamanda değerleri ve ilkeleri de içerir. Zihniyet, ideolojiden daha derinliklidir ve belki

1 Akt. Özkiraz,Ahmet (2007). "Sabri F. Ülgener'de Zihniyet ve Gerikalmışlık", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 36,ss.35-59.

yüzyıllardır süren bir zaman sürecinde oluşan ve belirli bir toplumun bilinçaltında yerleşen, bireyleri insiyaki şekilde davranışa iten manevi yapıdır. İdeoloji ile zihniyetin birbirinden ayrıldığı keskin nokta, birinin bilinçli bir sistem diğersinin ise bilinçaltından gelen bir yapı olmasıdır ve çarpıcı olan şudur ki, her ne kadar tüm ideolojiler, kendilerini öteden beri süregelen bir zihniyet biçiminde sunarak normalleşmeye çalışsalar da, ideoloji kısa zamanda zihniyete dönüşemez. Pek çok enternasyonal ideolojinin, güçlü toplumsal elit elinde bir süre uygulanmasının ardından tutunamayarak kendini toplumun zihinsel kodlarına uyarlamak zorunda kalmış olması gerçeği de bunu kanıtlar (Evkuran, 2011,396).

Ülgener ortaçağ toplum ve iktisat ahlakının en temel özelliğini dünya karşısında pasif bir tavra yol açan “mesafe bilinci” olarak görür (Özki-raz,2007,45). Madde, çevre ve zaman boyutlarına yakın veya uzak ölçüleri ile bir çeşit mesafe alış. Söz konusu olan yalnız maddi objektif ölçülerle dıştan değil, fakat sübjektif değer ölçüleri ve tercihleri ile içten doğru mesafe tayinidir. Dünya malına, çevre bağlarına ve gelecek hesabına ve adamakıllı işinmiş gibi yaklaşım veya her birine gerektiği kadarının üstünde soğuk bir mesafe alış! İktisat ahlakı tam bu noktada, madde, çevre ve zamana karşı mesafelenmenin ölçü ve sınırlarını düzenleyici normatif kurallar olarak devre içine girmiş olacaktır. (Ülgener, age,1981 (a). İktisadi faaliyetler karşısında insan unsurunu incelerken ilişkilerin mesafe bilincini ve ayrı ayrı ahlak bilincini şöyle açıklar:

- a) İktisadi faaliyet en başta insanla madde arasında ilişki kurmakla başlayan bir sıra fiil ve harekettir. O halde madde (mal ve servet) karşısında sübjektif yargıları ile her defa ayrı ve değişik bir insan!
- b) İktisadi faaliyet, başka bir görüntüsünde, kişiyi üretici, tüketici ve mübadele tarafı olarak en yakın komşuluktan en uzak çevreye kadar başkaları ile ilişki kurmaya götüren fiil ve hareketlerdir. O halde, bütün bu ilişkiler önünde yine değer ölçüleri ve tercihleri ile ayrı bir insan!
- c) İktisadi faaliyet nihayet, bir başka açıdan, kıt kaynakları bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlara bölüştürme demek olduğuna göre, değişik derecelerde gelecek kaygısı ve o noktada yine değer ölçüleri ve tercihleri ile ayrı bir insan!(Ülgener, age,1981(a),30).

Ülgener, Doğu toplumlarında başarısızlıkların altında güven eksikliği ve atıl zihniyet algısının yattığına inanır ve ayrıca sosyal bilimlerin birbirlerinde yararlanma zorunluluğuna inanır. Sosyal bilimlerin hangi alanı olursa olsun bir sosyal bilimin diğers sosyal bilimle ilintili olduğu, ondan yararlanmasının kaçınılmaz olduğunu savunur. Ona göre sosyal bilimlerde yaşanan başarısızlıkların altında ideoloji ya da zihniyetin olduğunu unutmamak gerekir. Babasının son dönem Osmanlı

âlimlerinden biri oluşu, saray tarafından hürmet görmesi, padişah çocuklarına özel ders vermesi, öyle ki, cumhuriyet döneminin ilk İstanbul müftüsü (Mehmet efendi) oluşunun yanı sıra anne tarafının soylu ve asil karakteri genç ülgener'in kişiliği üzerinde etkili olmuştur. Babasının bireysel ilgisi kadar arkadaşlarının özel sohbetlerine oğlunun da katılmasını sağlaması ülgener'in hem eğitim kalitesi hem de kişiliği üzerinde etkin olmuştur. İslami konulara vukufiyetinin altında babasından aldığı özel ders ve İslami terbiye olduğu söylenebilir. Pozitivist ve seküler perspektiften dünyayı analiz etmek isteyen batılı aydınlarla İslami açıdan mükemmel analizler yaptığını görmekteyiz. Mesela İslam'ın dünya'ya kavramsal olarak nasıl baktığını açıklarken; "İslam "dünya"ya nasıl bir bakış açısı getirmiş, dünya nimetlerine dıştan ve içten (madde ve ilgi tarafı ile) ne ölçüde bir yaklaşıma hak tanımıştır?"

Önce, sanırız, şurasından başlamak gerekecek: İslam kirli ve günahkâr bir varlık olarak "dünya"yı dışta, yani eşyanın maddesinde değil, içte (ilgi tarafında) arar. Bir hadiste de denildiği üzere : **"Her ne şey ki seni Rabb'inden çekip kendisi ile meşgul ederse dünya işte odur"**! Öylece, uzağında durulması gereken bir süfli varlık – "dünya-varsa o içimizde aranacak demektir. İlgi tarafı ile arada gerektiği kadar bir temas boşluğu bırakmaya özen gösterdikten sonra, dış görüntüleri olarak mal mülk tarafı ile ilişki kurmanın herhangi bir sakıncası olduğu söylenemez. İç dünyamıza hükmetmeye kalkmadıkça, yiyecek, içecek, giyecek v.s. olarak madde tarafının haram kılınması için bir sebep yoktur: **"... Yerden çıkarıp Hakk Taalaya ait olan zıynet ve nimetleri ve pak rızkları kim haram etti?"**² (Ülgener, 1981 ,55). İktisat tarihi bağlamında batılı Tarihçilerin İslam'ı "feodal yapılı bir din olarak" takdim etmelerini hem toplumsal hem de dini analizler ile bilimsel açıdan düştükleri hataları analiz edebilecek kadar uzman olduğunu gösterebilmiştir. İslam'ın, mala ve mal varlığına değil, kibir ve gurur metaı, çokluk yarışı olduğundan karşı olduğunu söyler. Ülgener Weber ve bir kısım batılı tarihçilerin İslam'ın sosyal yapısını ve İslam'ın feodal yapılı bir din olduğunu kabul etmeyerek ileri sürdükleri tezleri eleştirerek bilimsel analizlerini şöyle sunmuştur.

"İslam'ın her halde kendini kısa zamanda "dünya"ya uydurmayı başarmış bir din olduğuna şüphe yoktur. Bu uyumu, önünde hazır bulunduğu toplum yapısına (özellikle feodal yapıya) körü körüne teslimiyet manasına kadar vardırılmamakla beraber, dinin dünya nimetleri karşısında mü'mine oldukça geniş bir yaklaşım payı tanıdığı rahatlıkla söylenebilir. Üçlü yaklaşım ölçüsüne (eşya, çevre ve zaman ölçülerine) dönerek o yoldan bazı ayrıntılara varabiliriz "der ve yaklaşım ölçülerinin insan hayatındaki önemini ve davranışlarımız üzerindeki rolünü izahatlarının sonunda hadis-i şerif ile destekleyerek sonra şöyle açıklar:

- a) Dünya malı:** Kibir, gurur ve tahakküm aracı olarak kişinin iç dünyasına hükmetmeye kalkışmadıkça hoşgörü ile karşılanır, hatta teşvik görür.
- b) Çevre ilişkisi** kan bağılığına veya en yakın komşuluk münasebetine dayalı bir aşiret ve cemaat çerçevesinin üstünde ve ilerisindedir. İslam, düşman kabileleri dahi birleştirici rolü bir kenara, çile ve ruhbanıyeti kesin olarak ret etmekle sosyal ilişkileri kapalı hücre kadroları dışına taşırmakta belki en önemli rolü oynamıştır...
- c) Zaman** bilincinin dahi bugünden ileriye tolerans ölçüleri içinde tutulduğunu söylemekte hata yoktur. Geleceğin görünen ve görünmeyen ihtiyaçlarına bir miktar tasarrufla hazırlıklı olmak ve o sayede dara düşmemek (ve düşürmemek) için bugünden ileriye – “yarın” ı – düşünmeyi İslam daima teşvik etmiştir. Bir Hadis'te de denildiği gibi: **“Ehli ayalının bir yıllık geçimine medar olacak rızık ve zahire toplamak kişinin diyanetine ne güzel destektir”!** (Ülgener, age, 57).

Salt seküler ve dünyevi bilimler ile ilgilenmemiş, İslami ilimlere de derinlemesine vakıf olduğu görülmektedir. İslami ilimler yanı sıra, Arapça ve Farsçaya vukufiyetinde sosyal çevresi kadar babasının da büyük rolü olmuştur. İlmî olgunluğu hayatının her evresinde gerek meslek yaşamında gerekse akademik hayatında görmek mümkündür. Muarızlarını yermeyen, tasvip etmediği fikir ve düşünceleri akademik bir lisan ve üslup ile ahlak ölçüleri dâhilinde ifade etmek naifliğini gösteren bir aydın, entelektüel ve akademisyen. Batıda kazandığı her türlü bilimsel bilgi ve değerleri bizde hayata geçirme ve yorumlamanın önünü açan bir şahsiyet. Ülgener'i tanıma şansı bulmuş her kademede insanın uzlaştıkları ortak nokta onun etrafına örnek davranış, sağlam karakter, erdemli tavır ve alicenap duruşu olmuştur. Ders anlatırken sergilediği adil tutum ve davranışından etkilenen yüzlerce genç bugün ülkemizin gerek akademik gerekse devletin en saygın kademesinde görev almasına vesile olabilmüş nadir akademisyenlerimizden biri sayılır. Dürüst, ahlaklı, adil, etrafına pozitif davranış ve güven telkin eden karakteri Türk bilim dünyasında yüzlerce donanımlı ve saygın bilim insanının yetişmesine öncülük etmiştir. Onun öğrencileri ve çevresindeki aydınlar tarafından kabul gören saygınlığı ilmin izzetini koruma ve ilmi asla ideolojiye feda etmeme erdemli duruşudur. Bu asil davranış akademik camianın her kademesinde takdir edilmiştir.

Sabri Ülgener, derslerinde beklentileri doğrultusunda ideolojik bir tavır içerisine girebilir, ya da üzerine bunca titrediği bilimsel objektifliği herhangi bir dünya görüşünün emrine verebilir miydi? Bir coşku seline karşı duran ağır başlı tavrıyla gerçekten de ekonominin alt yapı

değişikliği ile ulaşacağı iktisadi refahın önüne taş mı koyuyordu? Aslında o objektif bilgi verilerine ihanet etmek (müdahane-i âliman), bu yolla genç ruhları tütsülemek ve topluma yön vermek gibi bir misyona hiçbir vakit bulaşmadı (Sayar, 1998,161).

Derse ve konuya hâkimiyeti, aileden almış olduğu sağlam kişilik ve terbiye kadar gerek yurt içi gerek yurt dışında tanıştığı bilim insanlarının rolü büyük olmuştur. Ayrıca Oxford, München, Kolombiya Üniversitelerinde bulunması ve hocalık etmesinin de büyük katkısı olmuştur. Akademik hayata atılmasını etkileyen önemli nedenlerden biri de Hitlerin katı tutum ve yönetim anlayışından kaçan ve 1933 de İstanbul Darülfünunda istihdam edilen Alman bilim adamlarının etkili olduğu da söylenebilir. İlmi Objektifliği hem öğrencileri hem de akademik hayattaki bütün arkadaşları tarafından takdir ile karşılanmıştır. Bu bağlamda hakkında fikir ileri süren;

Selim İleri'ye göre Ülgener:

... Modalaşma eğilimi gösteren hemen her şeyle, ideolojiden kılıya her şeyle münasebetinde nesnel kalmayı yeğlediği için, günün sözcüleri arasında yer almayacaktır.³ Sayar'a göre; Sabri Ülgener İktisat Fakültesi'ndeki Türk soluna mensup hocaları daha geniş bir gurup içerisinde, Marxist aydın sınıfına dâhil etmiş ve genel bir değerlendirmede bulunmuştu.

... Ama öğrencisi öyledir de öğreticisi başka türlü mü? Hayır, O da kendini kürsüde objektif bilgi vermek yerine veya bu ideolojinin sözcüsü, savunucusu, hatta peygamberi olarak görmeye başladı mı artık ilmin de, objektifliğin de sonu görünmüş olur⁴(Sayar (a) age,162.

İktisat zihniyeti ve iktisat ahlakını ele alırken, İnsanı çoğunlukla devre dışı bırakarak olup bitene sadece mal ve para akımı gözünü bakmayı alışkanlık haline getirmişiz. Dizi dizi rakamlar, formüller, göz doldurucu gösteri ve göstergeleri! Hepsi iyi ve hiç birine bir diyeceğimiz yok! Ancak bütün bu dizileri ve matematik bağlantıları temelde ruh ve mana tarafı ile doldurup canlandıracak unsuru- insanı- hiç yokmuş gibi düşününce işin rengi değişiyor. Ekonomik düzenin son kertede insan davranışımızla belirlenmiş olacağını kolaylıkla gözden geçiriyoruz (Ülgener,1981,15). Sombart'ın 1920'lerde "Modern Kapitalizm"i kaleme alırken en fazla yakındığı nokta da bu idi: Aradan canlıyı çıkararak ekonomiyi cansız madde yığınları olarak görmek! Hani Goethe'nin Mefisto ağzından söylediği gibi:

***"Kim bir canlıyı tanımak ve anlamak isterse,
İlk işi ruhunu kovmak oluyor!"⁵***

3 S.İleri, op. Cilt., (1988), s.85. Sayar (a) age,162.

4 SFÜ., op. Cilt., (1977), s.35; op.,(1983), s.89. Sayar, age,s.162.

5 Wewrnwr Sombart, Der moderne Kapitalismus, Cilt 1 (erster Handband) sah. 24, 1928.

Ülgener sosyal yaşamın her döneminde merkeze insanın oturtulması gerektiğine inanır. Goethe'nin aksine; Analize insansız değil, insandan başlamak gerekir ve "iktisadi yaşayış, nerede ve hangi zamanda olursa olsun, yalnız mal ve eşya yığınlarının bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendine has tavır ve davranışları ile "i n s a n" gerçeği yatar. Kapitalizmi, söz gelişi, kapitalizm yapan yanlış dış görünüşü ile para, sermaye akımı yahut o akımların gövdeleştirdiği kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde çağın tipik insanının davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarıdır. Pre- kapitalist insan için de aynı şey söylenebilir. O da içinde yaşadığı dış kalıpların basit bir fonksiyonu olmaktan çok çevreye ve maddi eşyaya belli bir bakış açısı ile kısaca bütün bir iç dünyası ile karşımıza çıkar (Ülgener, 1983, 16).

Batının doğu toplumlarına ticarete galip gelmesini iktisadi nedenlerinin yanı sıra "deniz ticaret yolunu kervan ticaret yolu" zihniyeti ile karşılaştırmış ticarete geri kalışın sebeplerini coğrafi nedenleri ile ileri sürerek zihnimize başka bir bakış açısı sağlamayı öngörmüştür.

Evela, Garp dünyasını Akdeniz üstünden Yakın Şarka bi-tiştiren transit yolunu ve o istikametteki ticaret mihverini terk ederek Atlantik kıyılarına çeviren saikler meçhulümüz değildir: Tahakküm ve istila hırsı, keşif ve macera arzusu, altın ve baharat düşkünlüğü, umumiyetle kar hevesi. Bahusus şu sonuncu noktada açık denizin, göze alabilen için, karadan(bol ve ucuz nakliyat sayesinde) daha karlı olduğu bugün ispata muhtaç olmadığı gibi, geçmiş asırlarda da bilinmeyen bir hakikat değildi; "Deniz seferinde eğerçi kiassı (kar) bol ola amma zahmet ve ziyana artuğ olur"⁶ (Ülgener, 1991, 138).

Ülgener'e göre meydana gelen bütün iktisadi faaliyetlerin temelinde iktisadi zihniyet ve iktisadi ahlak yatmaktadır. Eğer bir toplum iktisadi hayatta doğru karar verebilecek bir zihniyete sahip değilse bunamlar yaşamaya mahkûmdur (Torun, Duran, 2010, 75).

Ticarete esnaf zihniyetinin gayri meşru yollara sapışını, haramın helal kazanca bulaşmasını iktisadi ahlakın nasıl yozlaştığını bir şair edası ve naifliği ile övgü ve yergiyi öyle ustaca işlemiş ki, meslek erbablarının bunlardan nasibini almaması mümkün değildir. Ticari zihniyetin nasıl kıymet alçalmasına maruz kalacağını ve bozulma başlangıcını şöyle anlatır;

6 Keykavus: Kabusname, sah:265. (Miladi 11. Asırda yazılmış ve bilahare 15'inci asrın ilk yarısından Mercimek Ahmet tarafından farsça aslından Türkçeye çevrilmiş mühim bir kaynak; Eski Türkçe Metinler, M. Eğ. Bk. 1944).

“Bu alçalış, her şeyden evvel, geçim ve kazanç yollarının kirliliğinden ileri gelmektedir: ... Esnaf sayısı gittikçe artarken, ham madde kaynaklarının ve umumiyetle sürüm ve geçim imkânlarının o artışa adım uyduramayışı birçoklarını, helalinden kazanamadıklarını eğri ve bulanık yollarda aramaya götürecekti. Ham maddeden kısma ve kırma; kalfa ve çırak ayartma; yalan yemin ve sahte teminatla müşteri çevirme v.s. hep bir zaruretini doğurduğu karanlık ve bulanık kazanç şekilleridir (Ülgener, 1991, 155). İktisadi zihniyette yaşanan olumlu ya da olumsuzlukları açıklarken gâh iktisatçı, gâh Edebiyatçı, gâh şair, gâh hiciv üstadı olarak karşınıza görürsünüz Ülgeneri. Bu bağlamda Onu diğer bilim insanlarından ayıran bariz özelliklerin başında bilgi, donanım ve kapasite ile donanmış entelektüel ustalığını her alanda ustaca kullanabilmesidir: Mesleğini icra ederken Edebiyatın tüm alanlarına hâkim olduğu görülür, aynı zamanda da ifade ve düşüncelerini usta bir sanatçı gibi anlamlı ve anlaşılır bir şekilde açıkladığı görülür. İfadelerini zaman zaman şiir zaman zaman ise nesir olarak kullanır. Bu da konuya hâkimiyet kadar okuyucu ve dinleyicinin de sıkılmamasını sağlamıştır: Sümbülzade Vehbi'nin hiciv ve tenzil edebiyatına mal olmuş bazı manzum kıtaların mısralarını şöyle anlatır:

**“Sınıf-ı esnafta yoktur insaf,
Yani nadir bulunur sinesi saf.
İdere hileye sarf-ı mecdut Anların akli olur akl-ı yahud
Bezi ider mel'anete makduru
Ustadan öyle alır düsturu
Kızbi sermaye edüp hilei kar
Düşürür dümene enva-i şikar
Nazarı dirhem-ü dinardadır
Çıkacak iki gözü kardadır!”** (Ülgener, 1991, 156).

Ülgener Sümbülzade Vehbi'nin esnafa karşı hicivlerini şahsi bir kaygı ve öç alma hırsına değil, aksine bir dönemin ticari zihniyet anlayışını nazar-ı dikkate vermektedir. Yine esnafla ilgili; Çarşı ve pazarların çeşit çeşit satıcı, dükkâncı ve tezgâhtarları da müşteri ayartma, aldatma ve çevirme ile esnaf arasında ismi en kötüye çıkanlardır. Evliye Çelebi başmakçı ve tuhafiyeciler hakkında şöyle demişti: **“Müşterileri fûruht ideceği zaman âlim – Allah deyu ikna ideler. Her pabucu beş akçe kar ile satmaya razı değil bir alay bıyığı tıraş, gözleri sürmeli biinsaf kavimdir... Açmaz ol besmelesiz dükkânu – Aldatır bulsa veli şeytanı”** (age, 156) beyitlerinin bu tip esnaf için söylendiğini zikreder. Kazanma ihtirasının insan ve toplumlarda yaratacağı yıkımların olumsuzluklarını zikrederken; Kazanma ve zenginleşme hevesi, mutat iktisadi yollarda tatmin edilmeyince, birikip yığılan ihtiras seline başka yollarda boşalma imkânları arayıp

bulmak kaçınılmaz bir zaruret halini alır. Meseleyi burada, kazanç hevesiyle ona yetecek iktisadi imkânlar arasında bir nevi nispetsizdik ekinde dikkate alabiliriz; bir tarafta, geçim sahası asırdan aşırı daralır ve ufalırken, diğer tarafta kazanç hevesi insan tabiatının değişmez icaplarından olduğu için aynı ölçüde baskı altına alınamazdı; öyle olunca, normal yatağından doyurulamayan o heves, üst üste birikmiş bir ihtiras seli halinde, elbette kenarlara ve dışarıya basıp dağılacaktı (age,158). Aynı şekilde Bezirgân⁷ için koyduğu teşhis “*Bezirgân gerek dilir (gözü pek) ola, korkak olmaya, başın ve malın kayırmaya. Zira ki korkaklığında eğerçiki ziyan etmeye, assı (kar) dahi etmez neteki ulular demişlerdir: Korkak Bezirgan ne assı eder ne ziyan.*”

**“Tacir ki mal baş ele revan ola
Korkaklık itse assı cümle ziyan ola
Korkak ne assı ne ziyan ide dediler
Haşa sözünde anların kim yalan ola”⁸**

İbn Haldun da Cür’et ve cesareti ticaretin belli başlı şartları arasında sayıyordu. Ona göre tacir: “**husumete kadir, hisap ve kitapta mahir**” olmak gerekir (age,134). İktisadi konuları ele alırken salt formel bilgi ile birlikte ticari ahlakı, ahlaklı tüccarın vasıflarını ve ticaretin sosyal hayatta ki, rolünü de sosyolojik olarak analiz etmiştir.

Sonuç

Ülgener bilim dünyasının geleneksel paradigmasının sınırlarını zorlamış, zaman zaman kendine has ve tek başına paradigma oluşturacak kadar bilgi, deneyim ve tecrübeleriyle diğer disiplinlere vakıf bir şahsiyet olma özelliği onu diğer bilim insanlarından ayıran en öncelikli etken olmuştur. Ülgener i sadece bir bilim adamı olarak görmek ve kabul etmek bizleri yanıltabilir. O bilim adamı olmanın yanı sıra aynı zamanda irfan sahibi bir şahsiyettir. Üstlendiği ağır bilim adamı kişiliği ile birlikte aynı zamanda bir medeniyet ve kültür taşıyıcısı olduğu söylenebilir. O bilim penceresine sadece iktisat, Tarih, sosyoloji ya da hukuk penceresinden bakmamış adeta edebiyat, tarih ve hukuku harmanlayarak analiz edebilen ender bilim adamlarımızın başında gelen bir şahsiyettir. Onu diğer bilim insanlarından özgün ve farklı kılan yerel fikir ve değerler yerine evrensel fikir ve değerlere uygun özgün fikir ve düşünceler üreten, taklitçiliği tasvip etmeyen, farklı bakış açıları ile analizler yapabilen bir değerdir. Eserlerinde bize verdiği mesaj, İslam’ın gelişmenin önünde bir engel olmadığı aksine İslam’ın çalışmayı ve gelişmeyi teşvik eden bir anlayışa sahip olduğunu zikretmiştir. Başarısızlıkların kaynağında yetersizlikler değil zihniyet sorununa dikkat çekmiştir.

7 Bezirgan: Farsça bir kelimedir; Tüccar, alış verişte kar amacı güden kimse.

8 Kabusname, sah. 256 ve dev.

KAYNAKÇA

- Evkuran, Mehmet. İktisat sadece İktisat değildir. Sabri Ülgener'in Bilimsel Zihniyeti ve Akademik Sosyolojiye Katkısı. Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2011.
- Ülgener, Sabri F. Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din.(a) İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı. Der Yayınları, İstanbul- 1981.
- Acar, Mustafa- BİLİR, Hüsnü. Gerçek Bir Alim, Mümtaz Bir Şahsiyet: Sabri Fehmi Ülgener. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (26): 114-122, 2014.
- Sayar, Ahmet Güner(a) , Bir İktisatçının Entelektüel Portresi. Sabri F. ÜLGENER. Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Ülgener, Sabri F. Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler. MAYAŞ Matbaacılık Yayın ve Ticaret AŞ. İstanbul, 1983.
- Ülgener, Sabri F. İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası. DER Yayınları İstanbul, 1991.
- Torun, F, Duran, H. Sabri." Ülgener ve İki Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları, Sayı, 42, ss. 63-75. İstanbul, 2010